

BRANKICA POPOVIĆ
Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica

LOGIČKI INTUICIONIZAM UVODNA RASPRAVA

Apstrakt: Autor ovim preglednim člankom nudi uvodnu raspravu kao bitno skraćeni prikaz iz filozofske istorije nastanka logičkog pojma intuicije, zadržavajući se nakratko kod Platona, Aristotela, Plotina, Avgustina, Dekarta, Kanta, Šopenhauera i Loskog. Cilj i svrha rada je da se naznače istorijski osnovi za jednu logičku teoriju intuicije uma.

Cljučne reči: duša, saznanje, um, intuicija.

1. Platon je u svom dijalogu *Teetet*, razlikujući puteve znanja, neznanja i nečega trećeg u saznanju, znanje shvatio kao *neposredno gledanje sveta ideja*, što se potom neposredno izriče u imenima, pa otuda spoj ideja predstavlja uzor spoju imena. Dakle, duša unapred *zna*, zato i vlada osnovnim istinama sveta u svojoj duhovnoj preegzistenciji, te zbog toga onda, spojena telom, zadržava jasnost u pogledu osnovnih problema spoznaje, rešenih pre nego se iskustvom dožive. Sokrat u razgovoru sa Teetetom kaže, prethodno pričajući o voštanoj ploči u dušama kao daru Mnemizine, majke Muza, kako se opažaji i predstave utiskuju, kao što se označuju znakovi prstena pečatnika, pa onoga što se u ploču utisne „sjećamo se i znamo dok je u nama slika (odraz) toga, a ono što se izbriše ili nije sposobno da se utisne, zaboravlja se i ne zna se”.¹ Platon je dakle govorio o tome kako reminiscencijom, sećanjem, filozof dolazi do *jasnog gledanja* u sebi samome apsolutnih ideja, do apsolutne stvarnosti čije utiske nosi u svojoj duši. To i jeste intelektualna intuicija kojim se znanje poima kao neposredno gledanje sveta apsolutnih ideja, potom izrečenih imenima, kojima i predstavljaju uzor.

Princip intelektualnog spoznavanja i pravilo ispravnog življenja za Platona je svetlost kojom se vidi istina. Pravo saznanje povezano je s ličnim zadovoljstvom koje proizilazi iz intelektualnog spajanja duše s carstvom večitih ideja, a ovo sjedinjenje postiže se uzdizanjem duše, koje se događa kako prevladavanjem onoga što pružaju naša čula, tako i prevladavanjem sposobnosti razuma, što onda i jeste neposredna intuicija koja je katarzični osnov za jednu celovitu sliku sveta.

A onda će i Aristotel, taj najveći sistematičar naučnog znanja staroga doba, poći od

¹ Platon: *Teetet*, Naprijed, Zagreb, 1979., 191d.

stanovišta da svo naše saznanje ne može biti demonstrativno: zato se i nameće pitanje porekla premisa od kojih se pri dokazivanju polazi, pošto baš i nije osigurano da takve premise (aksiomi i postulati) mogu biti jasno iskazane kao hipoteze (stvarna nauka) ili kao konvencije (formalna nauka), kako bi mogle biti zasnovane, osim indukcijom ili intuicijom? Pošto dakle ne može biti diskurzivnog saznanja polaznih premisa, to mora postojati, prema Aristotelovom *Organonu*, *intelektualna intuicija* kojom se premise shvataju, pri čemu intelektualna intuicija predstavlja zapravo jednu vrstu indukcije kojom se *univerzalno pokazuje kao ono što je sadržano u jasno shvaćenom posebnom*. Pitajući se o tome da li znanje uzroka pripada jednoj nauci ili ne, Aristotel se zapravo pita o misaonom posmatranju počela kojima se dokazuju sve druge stvari, a iz toga sledi da se sve dokazne nauke služe aksiomima ili onim što se mora shvatiti kao praistina. Metafizika je znanje aksioma ili filozofija principa principa, a um (*nous*) ovde je mišljen kao intuicija, kao dakle neposredno znanje uma njim samim.

2. Naravno, tek je Plotin, za koga je Vilhelm Vindelband rekao kako je on „plemenita i tiha priroda u kojoj je produbljenost i produhovljenost životnog shvatanja, što je bio najdragoceniji rezultat stare kulture našlo svoje najbolje obličje”², prvi značajniji mislilac koji je intuiciju smatrao osnovnim oblikom saznanja. U petoj glavi *Pete Eneade* Plotin svoje shvatanje „*O tome da umstveno nije izvan uma i o Dobru*” započinje jednostavnim pitanjem: „Da li bi smo mogli tvrditi da je um, mislim na istinski um koji zbiljski postoji, nekad u zabludi, i da se njegovo mišljenje tiče onoga što nije biće? Nikako!... Njegovo znanje dakle mora biti večno;... to znanje za njega ne može biti ni predstavno, ni dvosmisleno, ni primljeno od nekog drugog... Jer, čak i ako se dopusti da je dobijeno putem dokazivanja, neko znanje ipak mora biti *neposredno izvesno (enarge)*. Međutim, po (našem) mišljenju sva moraju biti takva. Kako se uopšte mogu razlikovati ona koja su neposredno izvesna i ona koja nisu? U svakom slučaju, odakle umu izvesnost kod onih (znanja) kod kojih postoji priznanje da su neposredna? Otkud on može zadobiti uverenje da je tako? Jer, i znanja koja potiču iz opažanja i koja naizgled poseduju najizvesniju verodostojnost podležu sumnji da im navodni osnov nije u samim predmetima (*entois hypokeimenois*) već u njihovim stanjima, te im je zato potreban um ili razum, tj. nešto što ih prosuđuje;... ono što ih putem opažanja spoznaje jest slika stvari, *a samu stvar (auto to pragma) opažanje ne dohvata, jer ova ostaje izvan*. A um saznae to umstveno... Dakle, ili su umstvena (bića) neopaziva i lišena života i uma, ili poseduju um. Ako poseduju um, tada su oba tu zajedno, i na taj način su istinita, i to je prvi um”³.

Na tom stavu Plotin je istraživao istinu, ideje, supstancije koje spoznaju. Jedno, umstvenu lepotu, svetlost saznanja um i umstveno, i u kakvom odnosu stoje jedni prema drugom. Um se nalazi u vrhunskom Dobru, Jednom, koje nije odvojeno od svega ostalog (duše, stvari, telesa), niti postoji nešto što Ga poseduje, već „Ono poseduje sve”, kaže Plotin i dalje savetuje: „Ti nemoj gledati Njega preko nečeg različitog (od Njega); ako me ne (poslušaj) videćeš njegov trag, a ne Njega. Pomisli šta bi trebalo da bude to što treba shvatiti, to što je samo po sebi čisto, to što ni sa čim nije pomešano i u čemu sve učestvuje, premda Ga ništa ne poseduje... Ko bi mogao obuhvatiti čitavu Njegovu

² Vindelband, W.: *Povijest filozofije*, I, Kultura, Zagreb, 1956., str. 261.

³ Plotin: *Eneade*, V, 1.5,10,15,20,25.

moć?... Ali kad već gledaš, gledaj celinu, ...jer, kao moć Ono je uzrok umnog života, uzrok po kome jest život i um i sve ono što ripada bivstvu i biću –i da je Jedno- jer jednostavno je i prvo, -i da je načelo- jeer, od Njega potiče sve”.⁴

Plotinovo Prvo načelo bića je neograničeno utoliko što je nepresušna moć, ono nema obličje, a ni formu, i zato ga ne treba *tražiti smrtnim očima* „i nemoj misliti da se Ono može videti kako bi to mogao verovati neko ko sve što postoji smatra opažajnim, te kako uklanja to što u najvišem stepenu jest... tako da treba sasvim promeniti mnenje (o tome); ne učinili ti se to, ostaje se napušten od boga”.⁵

Dakle, Plotin je um shvatio kao nešto što je delotvorno, njega, um, treba postovetiti s tim o čemu misli, um je prvi zakonodavac, „bolje rečeno, sam zakon bića (*to eina*). Zato su tačni stavovi: „isto je misliti i biti”, „nauka o tome što je bez materije istovetna je svom predmetu.” Bića i um su za Plotina jedinstvena priroda, ali bića mislimo kao nešto podeljeno i kao nešto u čemu je jedno pre drugog, pa se um koji deli razlikuje od onoga koji je nedeljiv i koji ne deli, pa je biće i jest sve (*Eneade*, V, str. 99-100). Tako, prema Plotinovim rečima, duša neposredno spoznaje inteligibilne realnosti nekom *prirodnom sklonošću* s njima, a one u duši sačinjavaju njenu *prirodnu viziju*.

Intelektualni intuicionizam antičkog doba filozofskog mišljenja završava se logičkim misticizmom aleksandrijske filozofske škole, koja je dakle, s Plotinom na njenome vrhuncu, smatrala kako se do saznanja apsolutne stvarnosti može doći jedino duhovnim okretanjem unutra, koje se dovršava ekstazom, neposrednom intuicijom božanstva, ili Jednog.

3. U srednjem veku pojavljuju se mnoga učenja o intuitivnom saznanju boga, o neposrednom spajanju individualne duše sa Hristom, pa uporedo sa dogmatikom i zvaničnom teologijom razvijaju se koncepcije o preimućtvu osećanja nad razumom u utvrđivanju činjenica saznanja. Vladalo je shvatanje da se postepenim ređanjem činjenica nikada ne može doznati suština stvari. Jedini put da upoznamo svet kakav jeste sastoji se u spajanju duše sa bogom, pri čemu se onda doživljava jedinstvo sveta.

Neoplatonska vizija čoveka i univerzuma, s Plotinom kao njenim najvišim arhitektom i reprezentom, ostavila je značajan utisak na Avgustina, i, preko njega, na hrišćansku misao do danas.

U filozofskom profilu Svetog Avgustina sjedinio se duboko strastveni prirodni dar sa oštrom razumskom snagom, filozofskim smislom za istraživanje i širokim duhovnim pogledom. Njegova je nauka predstavljena u eliptičkom obliku, u kojoj filozofija i teologija oblikuju originalnu sintezu vere i razuma. Nošen željom ne samo da veruje nego i da razume istine hrišćanske vere, on nije odvajao istine objave od istina filozofije, a inspiraciju i prikladno sredstvo za postignuće tog cilja Avgustin je prinašao u platonizmu. Na tom učenju on će otkriti temeljnu intuiciju, koja je onda postala temeljni i objedinjujući princip njegove vlastite filozofije.

Ali, pre nego što prikažem Avgustinovu nauku o temeljima intelektualnog saznanja, nakratko ću izneti sintezu Avgustinove filozofije čoveka kao saznajnog subjekta, a koja zauzima značajno mesto u *De civitate Dei*. Naime, iako je priznavao svoj dug

⁴ *Eneade*, V, 10. 5,10.

⁵ Isto, V, 11. 5,10.

platonskim filozofima, sv. Avgustin će odbaciti platonsku antropologiju, koja autentičnu ljudsku osobu određuje prevashodno po duhovnom principu, duši. Kao protivnik takve spiritualističke koncepcije, on zdušno brani esencijalno jedinstvo duše i tela u čoveku, „to sjedinjenje je pravi čovek”⁶, dopustivši da momenat u kojem duhovni princip saopštava život telesima, bolje reći način povezivanja duše i tela, bude čudesan i premaši moć ljudskog shvatanja.

Suprotno odbacivanju platonske antropologije, kada je reč o platonskoj logici Avgustin tvrdi da su platoničari superiorniji drugim filozofima zbog njihova učenja o poreklu intelektualne spoznaje čoveka. Ovde on spominje stoičku i epikurejsku čulnu epistemologiju koje istinu traže na temelju saznanja putem čula, dok su platoničari stvorili jasnu razliku između realnosti koje se vide umom i objekata koji se dohvataju čulima. Nesumnjivo je da se Avgustinova teorija saznanja temelji na toj tradicionalnoj platonskoj distinkciji između osetilnog i inteligibilnog sveta. Ovaj poslednji se, prema njegovim rečima, misli intuicijom uma⁷.

Ideju o postojanju inteligibilnog sveta Sveti Avgustin je otkrio prilikom istraživanja platonske filozofije koja ga je upozorila da se vrati samome sebi. O tome on kaže: „Uđoh u intimu svog srca i spazih vlastitim okom svoje duše nepromenljivo svetlo”⁸. A u svom delu *Protiv akademičara* Avgustin posebno polemše protiv tada veoma raširenog skepticizma, pri čemu saznanje zasniva na unutrašnjem čulu i razumu. Rečju, Avgustin je svoju filozofiju sažimao oko principa *samoizvesnosti svesti* po kome nema mesta totalnom skepticizmu. Umesto njega, on predlaže pokretačku sumnju ka traženju izvesnijeg saznanja, počev od izvesnosti samoga sebe, svoje svesti, pa onda i sveta. Ovde se, po prvi put, preko sumnje utvrđuje pre svega realitet svesnog bića. Pobijanje univerzalnog skepticizma Avgustin izvodi iz neposredne sigurnosti koju čovek ima o vlastitoj egzistenciji, intuitivno dohvatljivoj u činu mišljenja. To je „avgustinovski cogito”, iskazan u maksimi: „Ako se varam, postojim”⁹, izveden iz gore već navedenog principa samoizvesne unutrašnjosti kao najsigurnije istine.

Reči po sebi ne mogu roditi istinu u umu, ni um sam po sebi nije svetlo istine, on samo učestvuje na toj svetlosti otkrivajući na taj način *inteligibilne realnosti*, nazočne u onom unutrašnjem svetlu istine, zahvaljujući iluminacijskom delovanju Božje mudrosti koja prebiva unutar čoveka¹⁰. Premda se razlikuje od inteligibilnih realnosti, um je s njima povezan strukturom svoje prirode, u skladu sa uredbom Stvoritelja. Ovo potvrđuje hipotezu o tome da je sv. Avgustin preuzeo srž svog učenja od Plotina, što svakako ne znači da se njihove doktrine izjednačuju: dok je za Avgustina izvor intelektualnog života duše Stvoritelj, najviše biće, dotle za Plotina to nije Jedno, dakle plotinsko vrhovno biće, nego derivirana hipostaza – božanski intelekt.

Dakle, značajno je istaći da je avgustinska metafizika *princip unutrašnjosti*, koji je bio pripremljen već u završnom razdoblju antičke filozofije, prvi put postavila u središte filozofskog mišljenja kao klicu filozofske nauke iracionalizma.

⁶ Avgustin, A.: *O državi božjoj. De civitate Dei*, Latinski i hrvatski tekst, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982. Opći uvod: Treći dio CXVI.

⁷ Avgustin, A.: *Ispovijesti XIII*, Knjiga 7; 10, 16., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973.

⁸ Isto.

⁹ *O državi božjoj*, I, str. CXIX.

¹⁰ Isto, str. CXXII.

4. Isti onaj zahtev za izvesnost i konačno utemeljenje saznanja, kao i Aristotela, nagao je Dekarta da ustanovi, u svojoj raspravi o *Metodi, intuiciju i dedukciju* kao jedinstvena sredstva za doseganje saznanja o stvarima, bez straha i pogreške. Po Dekartu, intuicija, ili neposredno intuitivno sagledavanje, se sastoji od „ideje jednog usredsređenog duha, tako određene i jasne da u njoj nema sumnje u ono što shvata..., ideja rođena u svetlu samog razuma, koja je izvesnija i od same dedukcije”.¹¹ Dakle, kartezijanski pojam intuicije jeste racionalna operacija u kojoj se najizvesnije istine predstavljaju na totalan i neposredan način, a ovi samoočigledni stavovi bivaju izabrani kao aksiomi.

U traganju za izvesnošću znanja aritmetika i geometrija predstavljaju model kartezijanskog mišljenja u kojem se jasno i očigledno neposredno intuitivno sagledava ili deduktivno izvodi ono što treba da je nauka. Tako, na primer, među stavovima koji *moraju biti vođeni intuitivno* Dekart pominje stavove: $2+2=4$; $3+1=4$, i kao posledicu toga, stav $2+203+1$ koju upravo intuitivno, bez analize, razumemo; isto kao i generalni princip da dve količine jednake trećoj, jednake su jedna drugoj”. Kao što vidimo, ovo se saznanje odvija kroz samoočiglednu intuiciju i potrebnu demonstraciju a to je, po Dekartu, jedinstven oblik koji bi trebalo pribaviti razumu, jer čovek nema drugog načina za postizanje izvesnog saznanja. Neposredno se, intuicijom, saznaje da ja jesam, da ja mislim, dalopta ima jedinstvenu površinu i tako dalje. Dakle, prvi principi se saznaju intuicijom, dok zaključci dedukcijom, tako da je ova razlika već sasvim jasna u temeljnoj ontološkoj postavci kartezijanske filozofije: *Cogito, ergo sum*. Dekart je smerao ka *univerzalnoj nauci* čiji je zadatak da otkrije bitnu saglasnost između naučnog saznanja i stvarnosti, da pokaže u kojoj se meri u naučnom saznavanju shvata struktura same stvarnosti. Dekart je zastupao naučni monizam, jer postoji jedan intelekt koji je jedinstven za sve predmete naučnog saznanja, jedna nauka, jedna istina, jedna logika koja prožima sve posebne nauke. To jedinstvo nauke je po Dekartu rezultat jedinstvene metode čija je svrha da svetlost sveg saznanja sabere u jednu žižu. Ta jedinstvena nauka jeste metafizika u kojoj se nalazi temelj svih racionalnih saznanja, najpre kao logičko opravdanje moderne prirodne nauke, a zatim kao njeno racionalističko zasnivanje u ideji o prožimanju mišljenja i stvarnosti.

Od metafizike Dekart je zatim prešao na metodologiju (*Rasprava o metodi*) kao filozofiju nauke u kojoj su data pravila istinitog saznanja. Prvo pravilo postavlja kriterijum istine u *jasnom i razgovetnom saznanju*. Dekartova metodo-logika je najpostojaniji deo njegovog sistema koja zasniva sva naučna saznanja i vodi ka naučnoj metafizici čiji je cilj da pokaže izvesnost naučnih saznanja. Taj zadatak naučna metafizika ispunjava preko methodske sumnje: pošto se na strani predmeta saznanja ne nalazi ništa što zadovoljava zahtev za naučnom izvesnošću, okrećemo se subjektu saznanja, koji *intuitivno* sazanje kao prvu istinu *Cogito, ergo sum*. Time je Dekart ispunio prvi zadatak naučne metafizike, pokazavši kako je moguća apodiktička izvesnost naučnog saznanja.

Dok Dekart isključuje mogućnost zablude stavova do kojih se dolazi putem intuicije kao neposredne racionalne evidencije, moderna analitička filozofija, idući za Vitgenštajnom, polazi od stava da je najpre potrebno utvrditi istinitost onih intuitivnih saznanja na kojima počiva Dekartova argumentacija *cogito* – stava. Naime, iz same evidencije ne

¹¹ Dekart, R.: *Praktična i jasna pravila rukovođena duhom u istraživanju istine*, Srpsko filozofsko društvo, Beograd, 1952., str. 95.

sledi istinitost stavova, pa je stoga za istinitost intuitivnog saznanja potrebno opravdanje koje se ne svodi na evidenciju i izvesnost intuicije.

Dekartov princip najviše i apsolutne izvesnosti bitka samosvesti jeste, po doseg, jednak Avgustinovom argumentu o realietu svesnog bića, dok je primena tog postulata različita kod svakog ponaosob. Dalje, dok je kod Avgustina samoizvesnost duše najsigurnija od svih iskustava, dotle kod Dekarta stav *cogito* nema značenje iskustva, već osnovne racionalne istine, evidencije neposredno intuitivne izvesnosti. Istina mora biti jasna i razgovetna kao samosvest, što se pred pogledom duha pokazuje tako sigurno i i neizvedivo kao i njegova vlastita egzistencija. Pritom, Dekart to *jasno* određuje kao ono što *intuitivno lebdi pred duhom, a razgovetno* kao ono što je u sebi jasno i čvrsto određeno.¹² Ovim pojmovima Dekart određuje saznanoteorijsko značenje neposredno racionalne evidencije, mada, i to onda povezuje sa predstavom da su sve evidencije u ljudskoj duši utisnute od boga. Ovde se otvaraju vrata onog dela Dekartovog sistema metafizike u kome se on bavi dokazivanjem božjeg postojanja.

Zatim su i Spinoza i Lajbnic takođe videli u intuiciji najvišu moć saznanja, neophodnu za zasnivanje bilo kojeg osnovnog principa matematike ili činjeničke nauke. U poređenju s Dekartom, Spinoza je razlikovao više nivoa u saznanjnoj aktivnosti: saznanja prve vrste koja se odnose na *znakove* (ili na individualne fizičke objekte), zatim saznanja druge vrste koja obuhvata *razum*, i saznanja treće vrste koja pruža *naučna intuicija* (*scientia intuitiva*). Najveća je vrlina duše po Spinozi da razume stvari trećom vrstom saznanja. Na sličan način je i Lajbnic shvatio intuiciju, određujući joj mesto u saznanju osnovnih pojmova i najopštijih istina, koji se jedino sami po sebi neposredno vide. U *Novim ogleđima o ljudskom razumu* Lajbic kaže: saznanje je intuitivno kada duh shvata slaganje dve ideje neposredno putem njih samih, bez mešanja druge ideje. Ovo je saznanje najjasnije i najpouzdanije za koje je sposobna ljudska slabost; ono deluje na jedan neodoljiv način, ne dozvoljavajući duhu da se koleba.¹³

5. Za Kanta *transcendentalno* nije ono saznanje koje se odnosi na objekte, već „takvo saznanje koje se tiče a priori mogućnosti saznanja, ili njegovog a priori korištenja”.¹⁴ Saznavanje je dinamički akt u kome se mnogostruke predstave date u intuiciji objedinjuju razumevanjem pod konceptom jednog objekta. Za takvu sintezu, jedinstvo svesti je jedan primarni i a priori zahtev. Mnogostruka datost u intuiciji pripada jednoj te istoj svesti, samosvesti čije prvobitno jedinstvo čini jedno a priori saznanje svih objekata. Ta sinteza treba da bude a priori, jer mnogostrukost data u intuiciji „treba da poseduje ono jedinstvo, koje sačinjava pojam nekog objekta”.¹⁵ Taj akt, u kojem se mnogostrukost se čulne ili pasivne intuicije sintetizuje, odnosno, stavlja pod formalno a priori jedinstvo transcendentalne apercepcije, Kant naziva „transcendentalna sinteza imaginacije”.¹⁶ Prema tome, a priori sinteza intuitivne raznovrsne datosti u prvobitno jedinstvo apercepcije jeste primarno delo čistog saznanja (poimanja). Ako je to tačno, onda čisto saznanje, uprkos svojim čistim pojmovima ili principima sintetičkog jedinstva, ipak može da de-

¹² Descartes, R.: *Osnovi filozofije*, I, MH, Zagreb, 1951., str. 82.

¹³ Lajbnic: *Novi ogleđi o ljudskom razumu*, BIGZ, Beograd, 1995.

¹⁴ Kant: *Kritika čistog uma*, BIGZ, Beograd, 1990., str. 56, i dalje.

¹⁵ Isto, str. 104-105.

¹⁶ Isto, str. 152.

terminiše čulnost i intuitivnu datost, ali to je onda tačka spora s Kantovim radikalnim razlikovanjem pojmova poimanje i senzibilnost, što se posebno reflektuje na razjašnjenja transcendentalne imaginacije i noetičke analize transcendentalne svesti uopšte.

Tako se tačka razlaza između Huserla i Kanta na polju sintetičkog poimanja zbiva u sledećem: kod Kanta se sinteza intuitivne datosti pod transcendentalnim jedinstvom apercepcije događa *podvođenjem* mnogostrukog sadržaja opažanja pod pojmove čistog saznanja, dok se po Huserlu ova sinteza zbiva *ustrojstvom*¹⁷ mnogostrukog u skladu sa a priori zakonima transcendentalne subjektivnosti. Za Kanta je zapravo ova sinteza mnogostrukog iz opažanja uopšte misao u čistim pojmovima ili kategorijama saznanja, koji predstavljaju tek „oblike misli”, tako da je sinteza „čisto intelektualna”¹⁸. To Kantovo razlikovanje intelektualne i čulne sinteze kod Huserla se tematizuje kao razlikovanje reflektivnog nivoa nauka i pre-reflektivnog nivoa sveta života, koji je primarni, jer prethodi naučnoj refleksiji, čineći je mogućom. Svojstvo prerefleksivnog nivoa jeste da životni svet (*Lebenswelt*) sledi apriori zakone tako da on ima istu strukturu kao onaj iz objektivne nauke. Na nivou intelektualne sinteze kategorije se pripisuju intuiciji uopšte, sledstveno objektu uopšte, dakle bez obzira na oblik intuicije. Ta intelektualna sinteza i njene kategorije apriori mogu se označiti onim što Huserl naziva „teorijskom ontologijom”.

6. Intelektualna intuicija (*die intellektuale Anschauung*) jeste temeljni pojam Šelingovog ontološkog principa logike saznanja. To je zapravo neposredno znanje, organon transcendentalnog mišljenja, ili onaj akt u kome se subjekt i objekt poistovećuju. Filozofija se pritom prikazuje kao jedinstvo uma, kao nauka o nauci, nauka koja predstavlja principe naučnosti znanja, dakle, apsolutno znanje. Princip filozofije, ili apsolutni identitet, ne može se shvatiti pojmovima nego intelektualnim sagledavanjem koji je poslednji stepen saznanja, samosagledanje (*Selbstanschauung*), gde znati znači sjediniti totalitet onog subjektivnog, ili ono Ja, sa totalitetom objektivnog, ili s prirodom, apsolutni identitet. Princip filozofije, ili apsolutni identitet, ne može se shvatiti i prikazati pomoću pojmova, nego pomoću intelektualnog sagledavanja, koje se, opet, kao intuicija ne može shvatiti niti prikazati. Organon sveukupnog tog znanja filozofije za Šelinga je dakle intelektualna intuicija sa estetičkim aktom, jer izvorno viđenje je ispoljivo jedino umetnošću, koja je ovim jedan ogranak filozofije.

7. I Artur Šopenhauer je potom, a na tom tragu, i istražujući prevashodno Kanta, potvrdio bitnost neposrednog sagledavanja stvarnosti. Shodno svom temeljnom stavu, da je svet sa svim svojim posebnim pojavama i manifestacijama, samo objektivacija jedne univerzalne volje, Šopenhauer je i moć spoznaje stvari shvatio kao jedan od mogućih oblika te volje, tako da sa svim svojim celokupnim moždanim funkcijama razum predstavlja oruđe univerzalne volje, koja tako spoznaje samu sebe. Neposrednom intuicijom spoznajemo predmete kao naše predstave. Realni uzrok svim našim predstavama jeste slepa, bezuzročna i univerzalna volja koja se objektivizuje u raznovrsnim stupnjevima prirode, počev od najprostijih prirodnih zakona, preko celokupne skale organskog sveta, do čoveka i njegovog intelekta. To Šopenhauer prikazuje tipovima i idejama koji čine

¹⁷ Husserl, E.: *Erste Philosophie*, Nijhoff, The Hague, 1956., S. 398-399.

¹⁸ Kant: *Kritika čistog uma*, str. 150.

prelaz između totaliteta sveopšte volje i njenih individualnih manifestacija, pri čemu je intuicija najviša duhovna sposobnost: ona, naime, poseduje samosvest ili moć neposrednog osvetljenja uma, zatim, uvodi nas u najdublje sfere univerzalne svetske volje i njenu objektivnu egzistenciju po sebi. Svaki drugi oblik saznanja po svom karakteru je niži i nesavršeniji od *samoeverdencije* koja se zasniva na četiri bitna korena dovoljnog razloga: najpre, reč je o razlogu bića, načinu njegovog postojanja prema položaju i sukcesiji u prostoru i vremenu; zatim, o stavu događanja ili kauzalnom principu; razlogu delanja ili motivacije; naposljetku, o razlogu saznanja, odnosno istine. Dakle, za Šopenhauera intuicija je fundamentalna predstava jer obuhvata ceo vidljivi svet, svet kao volju. Ovde je smešten temeljni stav o ontološkoj prirodi intuicije, kao najmoćnije predstave sveta koji je predstava, ali, ovde je smešten i temeljni stav teorije saznanja jer svaka je intuicija, po Šopenhauerovom shvatanju, intelektualna.

8. U Bergsonovom metafizičkom intuicionizmu, filozofsko intuitivno saznanje, koje je shvaćeno kao ono prvo i apsolutno saznavanje stvarnosti, suprotstavljeno je naučnom saznanju, premda je postavljeno pod jakim uticajem bioloških nauka. Jedino intuicijom se može saznati život, a život jeste realnost, konkretno trajanje, pa je to zapravo najzvesnija polazna tačka istraživanja, koja i jeste filozofija: „Tako shvaćena filozofija je ne samo... podudarnost ljudske svesti sa živim principom iz koga ona proističe, dodir sa stvaralačkim naporom; ona je... pravi evolucionizam i prema tome pravo produženje nauke”.¹⁹

Bergson je sasvim jasno postavio razliku u metodi istraživanja između intuitivnog filozofskog i racionalnog naučnog saznanja. Ovu razliku između intelektualne i intuitivne Bergson je izveo sa genetičko-biološkog stanovišta, dakle iz razlike između instinkta i intelekta: intelekt je sposobnost stvaranja oruđa za opstanak u životnoj borbi, dok je instinkt savršena upotreba od prirode datih oruđa. Intelekt i instinkt su tako različiti po svojoj strukturi da se i ne mogu porediti premda se se dopunjuju. Jer, u stvarnosti se ne nalazi niti potpuno čist intelekt, niti instinkt; i jedno i drugo jesu „tendencije, a ne gotove stvari”. Sam život se, po Bergsonu, bitno odlikuje tendencijom ka nepredvidljivoj promeni, „ta je realnost pravi predmet filozofije, sa svojom intuitivnom metodom, koja nije prisiljena na preciznost”. Biološke teorije ne mogu da objasne instinkt u njegovoj suštini jer ga intelekt svojom mrežom pojmova ne može uloviti, pa jednostavno spontano delanje instinkta izgleda neobjašnjivo, upravo kao čudo prirode. Ali tamo gde prestaje moć nauke počinje filozofija sa svojom metodom koja odgovara živom toku stvarnosti, pa tako u samu unutrašnjost života uvodi intuicija, instinkt, nezainteresovan, svestan samoga sebe, sposoban da razmišlja o svom predmetu i da ga proširuje beskonačno. Tako se svest razvila u dve sposobnosti, iz potrebe da primenjuje materiju i istovremeno sledi tok života.

Intuicija i pripada samome biću života, ona je neposredno vezana za njegove tokove razvoja, ona dakle zna sve o životu, ali ta saznanja ne izlaže eksplicitno, jer je jezik izlaganja jezik intelekta. Naučno znanje je determinisano i ne ostavlja mogućnost spontano i slobodnog delovanja, stoga ovo znanje i treba da se vrati činjenicama intuicije, koja, u

¹⁹ Bergson, A.: *Stvaralačka evolucija*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića/ Dobra vest, Sremski karlovci/Novi Sad, 1991.

procesu osvešćivanja, predočuje suštinska znanja o evoluciji i kretanju života, do kojih razum ne može doći budući da je prilagođen analizi statičkih, to jest prostornih oblika materije.

U osnovi tog „najdoslednijeg intuicionizma” stoji zapravo pojam trajanja kao osnovnog stvaralačkog faktora, koji u sebi sadrži čist kvalitet, vezan za unutrašnju život, njegov neprekidni napredak, usavršavanje, samorazumevanje. Trajanje se može shvatiti jedino intuicijom i taj pojam stoga i čini ugaoni kamen Bergsonove intuicionističke filozofije; da bi se intuitivno shvatilo ovo čisto trajanje, koje čini bit života i gradi sve vremensko, dinamičko i živo u svetu, moraju se, po Bergsonu, okrenuti leđa prividnoj apstrakciji jezika i razuma, i onda prostim *utapanjem* (uživljavanjem) u to trajanje spoznati apsolutnu stvarnost koja je neprestana promena, novost. Nadalje, trebalo bi pokazati u se sastoji ovo uživljavanje, taj dakle jednostavni, neposredni oset, koji nas uvodi u pojmovni svet intelektualne simpatije.

Naime, Bergson određuje intuitivnu metodu kao vrste intelektualne simpatije preko koje se mi prenosimo u unutrašnjost predmeta, da bi smo se slili s onim što je u njemu jedinstveno, neizrecivo. Prema Bergsonu, akt intuicije jest simpatičko uživljavanje kojim se subjekt poistovećuje s objektom, drugim rečima, intuicija jene misliti više o stvarima, već ih živeti iznutra, saosećajući sa njima i njihovom unutrašnjom vremenskom pulsacijom. Dakle, intuitivno saznanje jeste prvobitni instinktivni akt *intelektualne simpatije* koja, za Bergsona, predstavlja elementarni životni način saznanja. Međutim, od zainteresovanog simpatisanjasu onim što nam je potrebno, treba se uzdići do opšte simpatije, odnosno preseliti se treba pomoću simpatije u unutrašnjost samoga postojanja, saživeti se sa čistim trajanjem koje je bogato u svojoj heterogenosti; a a simpatišući sa celinom postojanja ili trajanja zadobija se neposredno i potpuno saznanje stvarnosti.

Ono što je intuitivnodato, kaže Bergson, može biti izraženo ili slikom ili konceptom; dakle, razvoj intuicije jeste konceptualan, ali je jezgro svakog sistema saznanja originalna intuicija koja mora najpre biti dosegnuta. Zato, za Bergsona, valjani zadatak filozofije jeste da povrati originalnu jednostavnost proizvedenu intuicijom, što se direktno ostvaruje metafizikom.

Tako, dakle, Bergsonov intuicionizam pripada vremenu izgradnje nove metafizike ili savremene filozofije duha, i predstavlja jedan od uticajnijih pravaca toga perioda mišljenja, posebno u slovenskoj, ruskoj filozofiji iracionalizma.

9. Stoga je sasvim prirodno, ovde na kraju, osmotriti i intuitivizam kod Nikolaja Loskog, jer taj njegov intuitivizam predstavlja pažljivo promišljenu teoriju koja čini osnov njegovog sistema logike.²⁰ Naime, Loski je pokušao da stvori organsku sintezu formalne logike i gnoseologije: priroda različitih logičkih formi objašnjava se specijalnim delom gnoseologije, a logika se bavi opravdavanjem onoga što je dobijeno intuicijom.

Loski je, kao sledbenik Lajbnicovog metafizičkog sistema, izložio stav da opšte, to jest sadržaj opštih pojmova i objektivni stav opštih sudova, jeste *bit*, *idealno biće*, dakle nevremeni i neprostorni ontološki aspekt sveta. Ovo sačinjava suštinu ideal-realističkog učenja o svetu koji je ponudio Loski. Intuitivna osnova logičkih gledišta Loskog najjasnije se ispoljava u njegovom shvatanju saznanja koja ontološke kategorije. Naime, Lo-

²⁰ Loski, N.: *Logika*, 1-2., Davidović, Beograd, 1927.

ski smatra Kanta utemeljiteljem principijelo novog poimanja saznanja, koje se prostire na predele celokupne stvarnosti, i istovremeno zapaža protivrečje u njegovom sistemu između subjektivno-idealističkih premisa i objektivno-idealističkog zaključka. Prevladavanje protivrečnosti Kantovog sistema moguće je, prema Loskom, proširenjem pojma saznanja; ta kategorija se ne treba svoditi na saznanje empirijskog subjekta, nego mora izražavati višu sintezu i koordinaciju *ja* i *ne-ja*. Takvo saznanje on naziva transcendentnim i razlikuje ga od subjektivno-empirijskog; ono je nadindividualno i jednako u svim empirijskim subjektima. Shvatajući saznanje kao transcendentno jedinstvo apercepcija, Loski teži prevladati subjektivizam, imanentizam u rešavanju ontoloških i gnoseoloških problema filozofije. Rečju, on priznaje postojanje transsubjektivnog, nezavisnog od telesne organizacije, subjekta svesti, *ne-ja*, ali u isto vreme govori o njegovoj imanentnosti saznanju objekta. Poredak materijalnog sveta i njegov razvitak u empirijskoj sferi Loski razmatra kao rezultat prisustva *Apsolutnog logosa* koji nastupa u obliku stvaralačke aktivnosti duše ili *Konkretnog logosa*. Na ovom mestu i treba podsetiti da je Loski bio pod uticajem Bergsona, premda se nije slagao sa svim njegovim stavovima.

A kada je reč o prirodi odnosa subjekta i objekta saznanja, Loskijev intuitivizam priznaje postojanje obe strane svesti: subjektivnu i objektivnu koje onda zajedno čine jednu svest kao celinu; dakle, između ovih postoji izvesna veza, postoji odnos, a lozinku intuitivizma za Loskog predstavlja upravo odgovor na pitanje, kakav je taj odnos? Očigledno da to nije prostorni odnos koherencije, blizine itd., to nije ni vremenski odnos koezistencije ili sukcesije; to je neki specifičan odnos, ni na šta nesvodljiv, čisto duhovni odnos posedovanja u svesti, koga smo neposredno svesni kada govorimo „ja imam neki predmet u vidokrugu svesti”. Zahvaljujući ovom odnosu postoji naročiti tip jedinstva subjekta i predmeta, koji omogućava da čak i predmet spoljnog iskustva sveta bude dat u originalu za saznanje subjektu. Taj odnos Loski naziva *gnoseološkom koordinacijom subjekta i objekta* koji omogućava istinito saznanje i neposredno uviđanje, dakle, *intuiciju* predmeta od strane subjekta.

Brankica Popović
Faculty of Philosophy, Kosovska Mitrovica

LOGICAL INTUITIONISM Introductory discussion

Abstract: In this article author is offering a short overview of the philosophical history the logical concept of intuition, taking into consideration standpoints of Plato, Aristotle, Plotin, Augustine, Descartes, Kant, Schopenhauer and Loski.

The aim of the paper is to point out the historical bases for a logical theory of the intuition of reason.

Key words: soul, cognition, reason, intuition.